

Itsenäisyysjuhlan juhlapuhe 6.12.2022 – valtiotieteiden tohtori Kari Kaunismaa

Arvoisat kuulijat!

Suomalaisten on syytä olla tyytyväisiä siihen, että alueemme ja täällä asuneiden ihmisten enemmistö joutui vajaa tuhat vuotta sitten ensin katolisen kirkon ja sitten Ruotsin valtakunnan osaksi. Jo kansa- ja myöhemmin peruskoulussa olemme oppineet, että saimme sitä myöden latinalaiset kirjaimet ja melko tasa-arvoisen lainsäädännön. 1500-luvun reformaatio ja Mikael Agricolan aloittama suomen kirjakieli sekä vaatimus välttävästä lukutaidosta rippikoulun läpäisemiseen ja avioliiton solmimiseen ovat edistäneet aikanaan sivistyksen laajenemista erittäin runsaasti.

Kuitenkaan Suomen alueen kuuluminen Ruotsiin ei ollut pelkästään ihanaa. Itämaa eli Österlandet oli emämaalle lähinnä verojen ja sotaan kerättävien ruutusotamiesten lähde. Suomalaisten kapinointi Nuijasodassa 1500-luvun lopulla oli siksi varsin ymmärrettävää, vaikka se ankaralla kädellä nujerrettiinkin. Kolmikymmenvuotisen sodan Ruotsin joukoissa taistelleet hakkapeliitat tunnettiin laajassa osassa Eurooppaa. Itselleni valkeni esi-isiemme kärsimyksistä osa Tukholman kuninkaanlinnan aarrekammiossa eli skattekammarenissa: Kuninkaallisten perillisten kastamiseen tarkoitettu, lähes metrin pituinen kastemalja oli täyttää hopeaa, ja verot sen maksamiseen oli kerätty vuosina 1696–98, eli juuri suurina nälkävuosina, jolloin kolmasosa suomalaisista kuoli ruuan puutteeseen. Sitä seurasi Suuri Pohjan sota, joka tunnetaan Suomessa Isona vihana. Tällöin puolestaan venäläiset kiduttivat erityisesti Pohjanmaan asukkaita ja veivät tuhansia orjiksi Pietarin rakennustyöhön ja myivät heitä aina Konstantinopoliin saakka.

Ruotsin suurvalta-aika päättyi Kaarle XII:n joukkojen täydelliseen tappioon Pietari Suurta vastaan Ukrainan Pultavassa 1709. Suurin osa henkiin jääneistä sotilaista oli suomalaisia, jotka vietiin vankeuteen Siperiaan. Nykyinen itärajamme kulkee suunnilleen tuolloin määritellyn Ruotsin ja Venäjän välisen rajan linjaa.

Historioitsija Teemu Keskisarja muistuttaa kirjassaan ”Hattujen sota”, siis 1741–43, myös tunnettu nimellä ”Pikku viha” seuraavasti: ”Vaikka maassamme poltettiin tervaa ja pikeä lähes koko maailman laivastojen tarpeisiin, epäreilu kauppa ei poikanut lisäarvoa Suomen pikkukaupungeille. Voitot kasasi Tukholmaan tervakomppania, merkantilismin ja kasvottoman valtiokapitalismin väline. Riistomaa Suomessa herrasväetkään eivät eläneet herroiksi. Vähän on Ruotsin ajalta nähtävyyksinä kanavia, satama-altaita, oikeustaloja, opinahjoja, palatseja ja porvariskortteleita. Ainoat kauniit julkiset rakennukset – kirkot – kustansi paikallisväestö.” ”Ruotsin armeijan komentajana sodan aikana toiminut Charles Lewenhaupt on jälkimaineeltaan maan historian huonoin sotapäällikkö – ja se on paljon sanottu.” ”Emme tiedä, miten Suomelle olisi käynyt Ruotsin osana, mutta tiedämme, että hyvää tapahtui erossa Ruotsista. Emme tiedä, miten Ruotsi olisi kehittynyt Suomen kanssa, mutta tiedämme, että Ruotsista tuli kelpo maa ilman Suomea. Venäjä hyötyi hyvän hallintotavan autonomiasta, kunnes pilasi sen Suomen-syönnillä, venäläistämisellä ja sortokauden hullutuksilla.”

Ranskan Napoleonin ja Venäjän keisari Aleksanteri I:n sopimuksella Suomen alue liitettiin autonomisena suuriruhtinaskuntana Venäjään 1809. Valtava maa tarjosi mahdollisuuksia etenkin sotilaille, virkamiehille ja kauppiaille. Niinpä esimerkiksi Tukholmasta Turkuun muuttanut Alfred Nobelin isä, Immanuel Nobel jatkoi matkaansa Pietariin rakentamaan keisarillisen laivaston merimiinoja. Alfred Nobelin veli Robert siirtyi Azerbaidzanin Bakuun alkuperäisenä tarkoituksenaan ostaa pähkinäpuuta kiväärien tukkeihin.

Bakussa suunnitelma kuitenkin muuttui, kun Nobel osti öljynjalostamon, josta tuli Venäjän öljyteollisuuden perusta. Tämä selvisi muutama vuosi sitten Bakun-matkalla, jolle osallistuivat paimiolaisille tutut Henrik ja Niklas Carlstedt. Henrikin isoisä syntyi Bakussa, jossa hänen isänsä puolestaan toimi öljyläivan kapteenina. Sikäläisen Nobel-huvilan opas oli asiasta hyvin kiinnostunut, kun kerroimme siitä hänelle.

Sotilaiden sijoittumisesta Venäjän armeijaan muistaa moni, että lähes 500 suomalaissyntyistä eteni Venäjän palveluksessa kenraalin tai amiraalin arvoon. Tunnetuin on marsalkka Mannerheim, ja esimerkiksi kenraali Casimir Ehrnrooth toimi Turkin sodan jälkeen Bulgarian pääministerinä ja Suomen ministerivaltiosihteerinä Pietarissa. Mielenkiintoista onkin, että autonomian aikana suomalaiset kelpasivat Venäjän keisarikunnan kaikkiin virkoihin, mutta venäläisillä ei ollut mitään asiaa Suomen suuriruhtinaskunnan virkoihin eikä muihinkaan työpaikkoihin. Keisari Aleksanteri II:n aikana Suomen valtiopäivät kutsuttiin koolle, rakennettiin rautatie, otettiin käyttöön oma markka, perustettiin suomalaiset pataljoonat ja luotiin pohja valtion toiminnalle.

Tästä syystä Helsingin Senaatintorilla on edelleen Aleksanteri II:n patsas. Asiaa ihmettelevät erityisesti puolalaiset ja ukrainalaiset. Aleksanteri tukahdutti Puolan kapinan 1863, ja mukana oli myös suomalaisia sotilaita. Samoin Aleksanteri kielsi ukrainalaisilta heidän oman kielensä käyttämisen ja jatkoi näin Pietari Suuren ja Katariina Suuren aloittamaa linjaa. Yhtenä syynä näin erilaiseen kohteluun suomalaisten ja muiden välillä voidaan pitää sitä, että suomalaiset eivät kuuluneet slaavilaisiin kansoihin. Maamme myös sijaitsee syrjässä suurten kansojen kulkureiteiltä, eikä meillä katsottu olevan paljonkaan luonnonvaroja. Tämän vahvistaa esimerkiksi Napoleonin Venäjän-retken sekä ensimmäisen maailmansodan tarkastelu.

Kuten Keskisarja totesi, Suomen autonominen asema alkoi harmittaa erityisesti Venäjän virkamiehiä, jotka halusivat yhtenäistää maamme muun valtakunnan käytäntöjen kanssa muun muassa ottamalla venäjän kielen yhä useammassa yhteydessä pakolliseksi virkakieleksi. He saivat myös hallitsijat Aleksanteri III:n ja Nikolai II:n taipumaan niin posti- kuin kielimanifestiin, helmikuun manifestiin ja suomalaisen sotaväen lakkauttamiseen. Kumpikin mainittu tsaari toimi itse asiassa hallitsijana vastoin omaa tahtoaan. Venäjän kielen pakollisesta opiskelusta oppikouluissa seurasi haluttomuus oppia. Näin esimerkiksi myöhemmän presidentti Kekkonen ikäluokka ei opiskellut venäjää, mistä olisi ollut myöhemmin paljon hyötyä Neuvostoliiton tarkoitusten selvittämiseksi.

Valopilkkuna 1900-luvun alun ns. yhtenäistämisvuosien eli suomeksi sortokausien aikana toimi laki, joka salli yleisen ja yhtäläisen äänioikeuden kaikille suomalaisille asemastaan riippumatta. Ensimmäisenä Euroopassa äänioikeus koski myös naisia, ja eduskuntaan valittiin kaikkiaan 19 vuoden 1907 vaaleissa. Vertailun vuoksi: Saksan naiset saivat äänioikeuden 1919, Ranskan 1946 ja Sveitsin kaikkien kantonien vasta 1973. – Helppoa ei silti ollut ensimmäisen maailmansodan aikana, vaikka suomalaiset eivät siihen suoraan

joutuneetkaan. Tunnetuimpia esimerkkejä rangaistuksista on kihlakunnantuomari Pehr Evind Svinhufvudin tapaus:

Svinhufvud kieltäytyi noudattamasta prokuraattorin eli nykyiseltä nimitykseltään oikeuskanslerin määräystä. Hän perusteli asiaa sillä, että virkaan oli tuolloin nimetty venäläinen Kasanski yhdenvertaisuuslain nojalla. Svinhufvud piti tätä Suomen lain vastaisena. Seurauksena oli, että kenraalikuvernööri Seyn erotti Svinhufvudin ja määräsi tämän karkotettavaksi Siperiaan syksyllä 1914. Erona myöhempään, Stalinin vankileirien saaristoon oli, että rouva Ellen Svinhufvud tuli mukaan, matka tehtiin tavallisella junalla Tomskiin (tosin sieltä vielä 600 km reellä pohjoiseen Tyskoojeen, jossa oli enimmillään 57 astetta pakkasta), ja posti toi heille Suomesta Helsingin Sanomat, Käkisalmen sanomat ja Karjala-lehden. Samoin metsästystä sai harjoittaa vapaasti. Vuoden 1917 ensimmäisen vallankumouksen jälkeen karkotetut vapautettiin ja Svinhufvud palasi Suomeen.

Suomen itsenäistyminen ei edelleenkään ollut suoraviivaista, vaan sen julistamisen jälkeen porvarillinen hallitus halusi karkottaa venäläisen sotaväen maasta. Kun tämä toimeenpantiin tammikuussa 1918, Sosiaalidemokraattien jyrkän siiven perustama Kansanvaltuuskunta julisti kapinan laillista hallitusta vastaan ja ajoi maan sisällissotaan. Suomen asiainhoitaja Berliinissä, Edvard Hjelt, toimi – osin hitaiden viestiyhteyksien takia – omavaltaisesti ja pyysi Saksalta sotilaallista apua. Marjaliisa ja Seppo Hentilä toteavat Hjeltin toimineen siten ja pyytämättä Vaasaan paenneen senaatin kantaa. Tässä vaiheessa Saksa kutsui itse itsensä Suomeen. Kun Saksa ja Venäjä solmivat rauhan maaliskuun alussa 1918, Suomessa olevat venäläiset sotilaat halusivat välittömästi lähteä kotiin, eivätkä osallistua enää sisällissotaan.

Suomen senaatin johdossa ollut Svinhufvud pääsi maaliskuussa 1918 Tallinnan kautta Berliiniin. Vaikka hän on itse yrittänyt peittää asiaa, on ilmeistä, että hän antoi Hjeltin toimille tukensa ja halusi saksalaista sotaväkeä Suomeen välittämättä poliittisista seurauksista. On tunnettua, että kenraali von der Golzin divisioona valtasi Helsingin, vaikka Mannerheim ei olisi halunnut saksalaisia lainkaan maahan. Seurauksena oli, että saksalaisilla oli täysi käskyvalta Suomen armeijaan nähden. Samoin Suomi luovutti poliittisen suvereniteettinsa Saksan keisarikunnan haltuun.

Usko Saksan menestykseen kesti hämmästyttävän kauan. Jopa myöhemmät presidentit Svinhufvud ja Paasikivi halusivat Suomeen saksalaisen kuninkaan, mieluiten keisari Wilhelm II:n pojan. Kun tähän ei suostuttu, kelpasi ehdokkaaksi Hessenin prinssi Friedrich Karl. Vasta, kun Saksan tappio maailmansodassa varmistui marraskuussa 1918, ajatuksesta luovuttiin. Joulukuussa valtionhoitajaksi tuli Svinhufvudin tilalle Mannerheim, joka rakensi suhteet länsimaihin. Samalla tasavaltaista hallitusmuotoa ajaneet pääsivät enemmistöksi sosiaalidemokraattien ja maalaisliiton johdolla. Viimeiset saksalaiset poistuivat Suomesta joulukuussa 1918.

Suomen itsenäisyys toteutui kahden tapauksen ansiosta: Kun bolševikit kaappasivat vallan Venäjällä, Leninin kansankomissaarit tunnustivat Suomen eronneen Venäjästä. Heidän tarkoituksensa oli myöhemmin palauttaa Suomi ”neuvostokansojen perheeseen”. Heti sen perään Saksa halusi vahvistaa valtaansa pohjoisessa, Itämeren piirissä. Ensimmäisen maailmansodan häviön vuoksi tämä ei onnistunut. Suomi siis livahti itsenäiseksi kummankin suurvallan kynsistä. – Samoin kuin suomalaiset puolustivat maataan

talvisodassa, tuemme nyt Ukrainan kansaa Venäjän häikäilemätöntä hyökkäystä vastaan auttamalla pakolaisia täällä ja lähettämällä niin aseellista kuin humanitaarista apua heille.

– Historian tapahtumien käsikirjoitusta ei voi ennakoita. Sen vuoksi on pidettävä huolta lakien noudattamisesta ja puolustusvoimiemme kunnosta. Ennen muuta pienen kansan on huolehdittava lastensa ja nuortensa kunnollisesta kouluttamisesta, jotta nämä osaavat pitää silmänsä auki, kykenevät kriittisesti arvioimaan tapahtumia ja voivat vuorostaan ottaa vastuun Suomesta.